

РОЗДІЛ 5 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2'06-1.09:[811.161.2'37'42:355]](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.43.2.28>

МІЛІТАРНИЙ ДИСКУРС У ПОЕЗІЇ: ЛІНГВІСТИЧНА КОРЕЛЯЦІЯ ТЕРМІНІВ

MILITARY DISCOURSE IN POETRY: LINGUISTIC CORRELATION OF TERMS

Котвицька Л.В.,

orcid.org/0009-0005-2406-8397

магістр іноземної філології,

Український Вільний Університет, м. Мюнхен

Стаття присвячена дослідженню термінології мілітарного дискурсу в сучасному літературному процесі в царині поезії, вміщує результати лінгвістичної кореляції понять мілітарного дискурсу в українській поезії сучасності: «поезія війни», «поезія з війни», «поезія про війну», «мілітарна поезія», «поезія часу війни» («поезія в час(і) війни»), «комбатантська поезія», «воєнна поезія», «ветеранська поезія», «окопна поезія», «нульова поезія» на основі вивчення їх змісту й обсягу, висвітлюваних у сучасному мистецькому, науковому та науково-публіцистичному дискурсах. Потреба даного дослідження виникла в результаті великої кількості вживаних термінів у науковому та мистецькому дискурсах на позначення поезії мілітарної тематики. Ілюстрація термінів здійснюється на матеріалі антології воєнного часу «In principio erat Verbum. Україна: Поезія війни» – багатомовного проекту підполковника Збройних Сил України, поета та перекладача Володимира Тимчука «In principio erat Verbum. Україна: Поезія війни» (24.II. – 3.VI.2022). Часопростір творення даної антології та долученість великої кількості авторів: відомих поетів та початківців, людей, дотичних до світу літератури та тих, хто доєднався поетичним словом до національного спротиву в теперішній екзистенційній війні, військовиків та цивільних, а також перекладачів, редакторів та інших людей, які соборно писали цей щоденник перших днів повномасштабного вторгнення, визначають її репрезентативною для вивчення мілітарного дискурсу в сучасній українській літературі. Досліджено лексичне значення вживаних у науковому дискурсі термінів на позначення поезії мілітарної для виявлення їх семантичної структури та взаємозв'язків, здійснено аналіз та конкретизацію означених номінацій. Порівняння термінів виконувалося з метою окреслити межі їх ужитку, аби уникнути розмивання їх значень, відмежувати від інших понять та для виявлення можливої когеренції між ними. Пропоновані результати дослідження є спробою впорядкування термінологічного апарату мілітарного дискурсу в сучасній поезії, що важливо для стандартизації термінології та слугуватиме точності подальших наукових досліджень мілітарного дискурсу в поезії сучасного українського літературного процесу.

Ключові слова: поезія війни, поезія часу війни, окопна поезія, мілітарна поезія, комбатантська поезія, ветеранська поезія, воєнна поезія, лінгвістична кореляція понять, термінологія мілітарного дискурсу в поезії, антологія воєнного часу «In principio erat Verbum. Україна: Поезія війни».

This article deals with studying of military discourse in contemporary literary process in the field of poetry, contains results of linguistic correlation of the following concepts of military discourse in contemporary Ukrainian poetry: «poetry of war», «poetry from war», «poetry about war», «military poetry», «poetry in the time of war» («poetry during the war»), «combatant poetry», «war poetry», «veteran poetry», «trench poetry», and «zero poetry». It is based on a study of their content and scope, highlighted in contemporary artistic, scientific discourses, and their illustrations on the materials of the wartime anthology «In principio erat Verbum. Ukraine: Poetry of War» – multilingual project «In principio erat Verbum. Ukraine: Poetry of War» (February 24 – June 3, 2022) by Lieutenant Colonel of the Armed Forces of Ukraine, poet, and translator Volodymyr Tymchuk. The timeframe for the creation of this anthology and the involvement of a large number of authors: well-known poets and beginners, people connected to the world of literature and those who joined the national defence in the existential war with their poetic words, military and civilians, as well as translators, editors and other people who joined this diary of the first days of the full-scale invasion, make it representative for studying military discourse in contemporary Ukrainian literature. The lexical meaning of terms used in scientific discourse for military poetry has been studied in order to identify their semantic structure and interrelationships, and an analysis and specification of these nominations has been carried out. Comparing the terms helps us figure out how to use them to avoid their meaning getting blurred, separate them from other terms, and see how they are coherent with each other. The value of the research results consists in narrowing the terminological vocabulary of military discourse in contemporary poetry, which is an important aspect of standardizing terminology and will contribute to the effectiveness of further researches of military discourse in poetry of the contemporary Ukrainian literary process.

Key words: war poetry, wartime poetry, trench poetry, military poetry, combatant poetry, veteran poetry, war poetry, linguistic correlation of concepts, terminology of military discourse in poetry, wartime anthology «In principio erat Verbum. Ukraine: Poetry of War»

Постановка проблеми. У часі широкомасштабного вторгнення до духовного спротиву ворогові доєдналося поетичне слово. Збільшення текстів у часі війни актуалізувало вивчення мілітарного дискурсу в поезії. На сучасному етапі дослідження мілітарного дискурсу в науковому середовищі вживана велика кількість номінацій для позначення мілітарної поезії, що окреслює потребу їх лінгвістичної кореляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До мілітарного дискурсу в українській літературі звертаються все більше вчених, серед них Т. Пастух [3], [4], Т. Головань [1], Я. Поліщук [5], Ю. Ковалів [2], М. Стечик [9], Т. Урись [10] та ін. Зокрема, Т. Пастух вивчає нові канони в українській поезії у часі російсько-української війни з 2014 року та після широкомасштабного вторгнення. Актуальним завданням гуманітаристики науковець визначає текстуалізацію досвіду війни як невід'ємної частини історичної пам'яті нації [3, с. 164]. Вчений документує імена військових поетів, стало зорієнтованих на мілітарну поезію, які спираються на безпосередній досвід, розглядає художньо-стилістичні ознаки їх творчості та наголошує на важливості збереження й осмислення українського наративу про війну.

У наукових розвідках учених номінації для позначення поезії мілітарної – «поезія про війну», «поезія війни» [9, с. 342], «поезія у часі війни» [4], «комбатантна література» [10, с. 247] та ін. – вживаються часто як синонімічні, що актуалізує означувану в нашій розвідці проблему. М. Рябенко, досліджуючи мілітарний дискурс прози сучасного літературного процесу, жанрові та художні особливості текстів у межах дискурсу, наголошує на відмінності сучасної воєнної літератури від радянської лейтенантської прози та пропонує визначення комбатантської прози. [6, с. 63].

О. Сидоренко, досліджуючи мілітарний дискурс української прози ХХІ століття як літературний феномен [7, с. 168], виокремлює та розглядає основні художньо-текстові стратегії мілітарної української прози періодів гібридної російсько-української війни 2014 – 2022 років та після повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 року. Одним із результатів даного дослідження стала потреба диференціації понять «література війни», «література про війну», «мілітарна література», «література часу війни» та ряду інших, що актуалізує тему нашої розвідки у сучасному мистецькому дискурсі.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення лінгвістичної кореляції номінацій «поезія війни», «поезія з війни», «поезія про війну»,

«мілітарна поезія», «поезія часу війни» («поезія в час(і) війни»), «комбатантська поезія», «воєнна поезія», «ветеранська поезія», «окопна поезія», «нульова поезія», що передбачає окрім виявлення їх семантичної структури та взаємозв'язків, окреслення та конкретизації лексичних значень, відмежування від інших понять – виявлення когеренції між ними для корекції чи, навіть, звуження термінологічного апарату мілітарного дискурсу в сучасній поезії, що є ключовим етапом унормування наукової термінології та створення цілісної системи знань про мілітарний дискурс у літературі.

Виклад основного матеріалу. Тексти мистецьких творів (романи, оповідання, поезія), документальних творів (щоденники, мемуари, есеї), наукові розвідки та інші тексти, об'єднані часопростором війни, є матеріальним стимулом мілітарного дискурсу в літературі. Тексти, створені у часі теперішньої російсько-української війни, є виявом чергового етапу мілітарного дискурсу української літератури. Поезія як фіксація моменту, простір «тут і нині» однією з перших стала способом духовного спротиву, що об'єднав і цивільних, і військових поетів, ветеранів, воїнів з передової, а також людей різного віку, різних професій, які не писали поезію та в часі війни поетичним словом доєдналися до загального протистояння ворогові. Феномен становить окрему тему для дослідження. Дослідниця Т. Урись зазначає, що у часі війни окремим явищем в літературі є вихід антологій, особливість яких полягає у тім, що вони об'єднують в собі твори різних авторів, акцентуючи не на популяризації автора, а на фіксації самої події, навколо якої об'єднані. Антології війни – своєрідний мистецький зріз, відтворення різноманітного приватного досвіду зі спільним знаменником цінностей [10, с. 247].

Предметом дослідження даної роботи є вживані в науково-публіцистичному просторі численні номінації для позначення поезії, створеної у часі російсько-української війни з 2014 року та після широкомасштабного вторгнення. Об'єктом дослідження є антологія «In principio erat Verbum. Україна: Поезія війни» – цілісна складова багатомовного проекту підполковника Збройних Сил України, поета та перекладача Володимира Тимчука «In principio erat Verbum. Україна: Поезія війни» (24.II. – 3.VI.2022) [12], що є репрезентативною для дослідження мілітарного дискурсу поетичного слова сьогодення, об'єднуючи голоси багатьох людей у голос колективного протистояння злу. Відгукуючись на прочитану книгу, Оксана Забужко напише про насущну важливість

слів, кожного знаку і його голосу, про те, якими важливими є слова і навіть дати, які теж промовляють під віршами, та наскільки розпачливо потребує їх країна, аби вистояти у цій війні.

Поняття «мілітарний» у словниках найчастіше подають через означення такого, «що пов'язаний з війною», «характерний для військового». Окрім терміну «мілітарний дискурс» у публічному просторі частотні також терміни «воєнний дискурс» та «військовий дискурс», що за дефінітивного їх зіставлення демонструють розбіжності. Отож, воєнний дискурс трактують як ширше поняття, оскільки воно стосується всього спектру комунікативних подій – і простору війн, і простору війська. Воєнний дискурс постає як результат політичного, соціокультурного, психологічного та історичного процесів, що реалізується у вигляді воєнно-художньої літератури, воєнної публіцистики, воєнно-політичних матеріалів, створених групою суб'єктів або окремими суб'єктами [8, с. 64]. Означення «воєнний», таким чином, можна вважати синонімом означення «мілітарний», але останнє є ширшим поняттям і вміщує зміст означень «воєнний» та «військовий».

У літературному дискурсі поряд з поняттям «мілітарна література» вживані поняття «тексти про війну», «тексти (з) війни», «література часу війни», «комбатантська література», «воєнна література», «ветеранська література», «окопні тексти», «нульова література», що потребують диференціації. На основі порівняльного аналізу понять у контексті поезії, обравши за об'єкт дослідження антологію «In principio erat Verbum. Україна: Поезія війни», ми дійшли висновку, що ці терміни, хоч і близькі за значенням, однак демонструють семантичні розбіжності, що відображають різні аспекти та підходи до зображення війни в поезії. До прикладу, названа антологія належить до мілітарної літератури, а проте вжитий у її назві термін «поезія війни» конкретизує специфіку збірки, підкреслюючи документальний характер уміщеної поезії, що фіксує реалії війни, є своєрідним літописом цієї війни, щоденником війни, тобто – безпосереднім зображенням воєнних подій в тилу чи на фронті цивільними чи військовими авторами.

При дефініції термінів відправними точками для висновкування слугували: 1) *хто пише* (ветеран, військовик з бойовим досвідом, військовик без бойового досвіду, цивільний, переселенець, біженець, людина іншої національної ідентичності та ін.); 2) *де або звідки та коли пише* (з фронту, з тилу, з-за кордону, у часі війни, до, після війни та ін.); 3) *що пише* (концепти, тема-

тика, жанр) та 4) *як пише* (індивідуально-стильові характеристики письма, мова твору).

Таким чином, «поезія війни» – термін для позначення текстів, навіяних війною, сфокусованих на конкретних історичних подіях, що переживаються безпосередньо, мають документальний характер, фіксують реалії війни, є своєрідним літописом війни, рефлексією на ці події та частиною воєнної історії людства.

Термін «поезія часу війни» акцентує увагу на часовому контексті. Такі твори несуть відчуження часопростору і його переливання в поетичне слово людьми, які живуть в умовах війни, навіть якщо вони не беруть безпосередньої участі в бойових діях чи навіть мешкають у моменті війни поза межами країни, що захищається, ідентифікуючи себе з нею. Ці тексти написані безпосередньо під час війни, незалежно від їхнього змісту – у цім полягає ключова відмінність від попереднього терміну.

«Поезія в час(і) війни» – термін, близький за значенням до попереднього, проте звужує зміст поняття до точки безпосередньої присутності у конкретному часопросторі, в часі і просторі фізичного руйнування видимого та невидимого світів, і, завдяки вживанню прийменника з іменником, у цім словосполученні («в часі війни») відбувається акцентуація на фізичному відчутті людиною часу війни. З людиною як центром – і миру, і війни, і часу, і простору. Та все ж пропонується розглядати його як стилістичний варіант терміну «поезія часу війни». Поезія війни в антології є і поезією в часі війни. Відгук на збірку Дені Веттервальда, одного з друзів України, режисера театру й кіна у Франції на колективний голос збірки якнайкраще ілюструє сутність аналізованого поняття. Рецензент ділиться, що ці вірші дуже важко читати, а прагматика текстів така, що робить їх пронизливими і близькими до візуального мистецтва *art brut*, як такого, що твориться нагально, як різкий викид підсвідомого на поверхню, фіксація його засобами мови.

У контексті антології терміни «поезія війни» та «поезія часу війни» – синонімічні. Цей ряд синонімів можна продовжити терміном «поезія з війни», що акцентує на реаліях війни та емоційному виході. Таким чином, як колективна пам'ять для нащадків, поезія антології – це поезія в час(і) війни, часопросторова фіксація живих серцевитів за хронологічного та географічного принципів укладання антології, де кожен автор, кожна поезія – це і свідчення, і документування подій, і місце пам'яті, – слугують тому, що збірка стає щоденником перших місяців війни, літопи-

сом російсько-української війни, місцем колективної пам'яті. Репрезентативна антологія вміщує поезію війни, що пишеться у часі війни.

«Поезія про війну» – це узагальнений термін мілітарного дискурсу, яким можна позначити твір на тему війни, патріотизму, героїзму, рефлексії на події воєнного часу, який може бути написаним у часі війни, а також у повоєнний час, будь-яким автором.

Синонімічно вживаним є термін **«воєнна поезія»**, проте тематика таких поетичних текстів, включаючи й вірші, присвячені темам патріотизму, героїзму, виконанню військового обов'язку, є дещо ширшою. Зміст даного терміну є прикладом того, як військова комунікація переходить у воєнну площину, формуючи воєнний дискурс (синонімічно до дискурсу мілітарного). Авторами воєнної поезії є військовики, характерними рисами текстів яких є описи бойових дій, відображення досвіду пережитого бою, рефлексія на воєнні події, внутрішні стани людини у війні. Слід підкреслити, що термін «поезія війни» може позначати тексти, означувані терміном «воєнна поезія», проте вживання останнього синхронічно відносно до першого – не виправдане.

В антології присутні поезії воїнів Володимира Тимчука, людини з псевдонімом AnatoliyAnatoliy, сл. пам. Юрія Руфа, Павла Вишебаби, сл. пам. Іллі Чернілевського, сл. пам. Артура Павленка, сл. пам. Максима Кривцова, та ін. **«Комбатантська поезія»** – загальний термін, що позначає вірші, написані воїнами, учасниками бойових дій, воїнами-комбатантами. Після появи перших комбатантських текстів у часі нинішньої російсько-української війни виникло неправомірне ототожнення явища з радянською «лейтенантською літературою» – частиною радянського нарративу з відомою ідеологією. Визначення терміну «комбатантська проза» пропонує М.Рябченко у 2019 році для опису літератури, що твориться учасниками бойових дій, про їх досвід. Такі тексти відображають особистий досвід людей, які перебувають на передовій. Вживані синонімічні терміни **«нульова поезія»** та **«окопна поезія»** мають вужчі значення, ніж «воєнна поезія», і їх відрізняє саме окопний простір творення тексту. Сл. пам. Максим Кривцов, один із авторів антології «In principio erat Verbum. Україна: Поезія війни» назвав такі свої вірші «віршами з бійниці».

Поняття «поезія спротиву», «поезія протистояння», «поезія нескорености», «героїчна поезія», «поезія опору», «фронтowa поезія», вживані у сучасному літературному просторі, є стиліс-

тичними синонімами терміна «поезія війни», яку включає загальне поняття «мілітарна поезія».

«Мілітарна поезія» – це література про війну, найширший термін, що охоплює твори, пов'язані з воєнною тематикою. Він акцентує увагу на воєнному контексті, незалежно від часу написання чи особистого досвіду автора. Термін позначає твори, написані безпосередньо під час війни, та такі, що з'являються пізніше, з рефлексією на суспільно-історичні події, найповніше вміщує ознаки усіх, тут розглядуваних, номінацій. Репрезентативна антологія є мілітарною.

Невід'ємна складова мілітарного дискурсу – ветеранська література, «ветліт». **«Ветеранська поезія»** – це поетичні твори, написані ветеранами війни – людьми, які брали безпосередню участь у бойових діях. Тексти відображають особистий досвід тих, хто пройшов через війну воїном. Слід зазначити, що така література може не бути літературою про війну, писатися у післявоєнний час, проте завжди є частиною дискурсу мілітарного, авторство визначає її жанрову приналежність до літератури ветеранської. Текст вірша, включеного до антології поезії часу війни «In principio erat Verbum. Україна: Поезія війни» авторки Регіни Гуманець є зразком ветеранської поезії.

Висновки. У ході дослідження було виявлено ряд понять, що є стилістичними синонімами розглядуваних у даній роботі термінів та не потребують, на нашу думку, долучення до термінологічного апарату мілітарного дискурсу у літературі як окремих термінів. Такими стилістичними синонімами терміна «поезія війни», яку включає загальне поняття «мілітарна поезія», вживаними в сучасному літературному просторі, є поняття «поезія спротиву», «поезія протистояння», «поезія нескорености», «героїчна поезія», «поезія опору», «фронтowa поезія». Проведене дослідження термінології оприявило когеренцію між аналізованими термінами – структурами одного дискурсу. Визначальними при дефініції термінів було обрано: авторство (ветеран, військовик з бойовим досвідом, військовик без бойового досвіду, цивільний, переселенець, біженець, людина іншої національної ідентичності та ін.); часопростір написання твору (з фронту, з тилу, з-за кордону, у часі війни, до, після війни та ін.); зміст (концепти, тематика, жанр); індивідуально-стильові характеристики письма. На цій основі на матеріалі антології поезій часу війни «In principio erat Verbum. Україна: Поезія війни», репрезентативної для дослідження мілітарного дискурсу, здійснено лінгвістичну кореляцію ряду номінацій: «поезія війни», «поезія з війни», «пое-

зія про війну», «мілітарна поезія», «поезія часу війни» («поезія в час(і) війни»), «комбатантська поезія», «воєнна поезія», «ветеранська поезія», «окопна поезія», «нульова поезія» та з'ясовано їх семантичну структуру і взаємозв'язки. Кожен із

аналізованих термінів репрезентує певні відтінки значень і посідає важливе місце у термінології досліджуваного дискурсу та становить інтерес для подальших досліджень мілітарного дискурсу в українській поезії сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головань Т. П. Репрезентація пам'яті в українській поезії під час нової хвилі російської агресії. *Війна і література*: збірник праць Міжнародної наукової конференції. Черкаси : Юлія Чабаненко. 2023. С. 85–99
2. Ковалів Ю. І. Історія української літератури (кін. XIX-поч. XXI ст.). Київ : Академія, 2020. Т.7: Випробування репресіями і війною. 574 с.
3. Пастух Т. В. Виклики та відповіді української гуманітаристики під час війни. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, vol. XII/2: 2024, С. 163 – 172
4. Пастух Т. В. Поезія в час війни (I, II, III). URL:<https://zbruc.eu/node/112646> (дата звернення: 02.10.2025).
5. Поліщук Я. О. ArsMasacrae, або Про те, чи є поезія на війні. *Слово і Час*. 2016. № 7. С. 3 – 11
6. Рябченко М. М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі : жанрові та художні особливості. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 62 – 73
7. Сидоренко О. Ю. Сучасна мілітарна проза як літературний феномен. *Проблеми гуманітарних наук*: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 48. 2021. С.167 – 173
8. Стаднік І. О. Лінгвістична відповідність понять «воєнний дискурс» vs «військовий дискурс», *Philology, IV (22) Issue* : 99. 2016. С.63 – 66
9. Стецик М. С. Поезія війни в лінгвістичному вимірі. *Рідне слово в етнокультурному дискурсі* : зб. наук. праць / Дрогобицький державний університет імені Івана Франка. Дрогобич : Посвіт. 2017. С. 342 – 352.
10. Урись Т. Ю. Дискурс війни у сучасній українській поезії. *Вісник науки та освіти* №5(11) 2023. С.246 – 257
11. Урись Т. Ю. Вектори розвитку сучасної української літератури післявоєнного часу. *Післявоєнний світ : люди, проблеми, цінності* : зб. Матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ, 15 квітня 2022 р. Київ : 7БЦ, 2022. С. 61 – 65
12. In principio erat Verbum. Україна: Поезія війни. Антологія українською та французькою мовами / за ред. В. Ю. Тимчука. Львів : Астролябія, 2024. 400 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025